



‘GDYNIA MODERNIST CITY CENTRE’ JAKO POLSKI KANDYDAT NA WHL UNESCO. PERSPEKTYWY I WNIOSKI

HIRSCH Robert ¹ ŁOZOWSKA Celina ¹

¹ Robert Hirsch, Wydział Architektury, Politechnika Gdańska
<https://orcid.org/0000-0002-5427-3202>

¹ Celina Łozowska, Kierownik Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków, Urząd Miasta Gdyni
<https://orcid.org/0000-0003-1058-0742>

ABSTRAKT: W 2025 r. w czasie 47. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w Paryżu zaprezentowano zgłoszoną przez Polskę kandydaturę do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa, którą jest “Wczesnomodernistyczne Centrum Gdyni” (Early Modernist City Centre). Zgodnie z rekomendacją z Ewaluacji przygotowanej przez ICOMOS, wniosek należy uzupełnić i złożyć pewne wyjaśnienia. Niemniej sama ocena dobra i jego stanu zachowania oraz ochrony daje podstawy aby spodziewać się, że kandydatura Gdyni będzie ponownie przedstawiona Komitetowi Światowego Dziedzictwa na kolejnej sesji w 2026 r. i ma duże szanse na wpisanie na WHL. Takie rozstrzygnięcie byłoby wielkim sukcesem wieńczącym konsekwentne działania prowadzone w Gdyni od ponad 20 lat, obejmujące ochronę, rewaloryzację i popularyzację lokalnego dziedzictwa. Ale wpisanie Centrum Gdyni na WHL oznaczałoby przede wszystkim docenienie uniwersalnej wartości wielkiego dzieła odrodzonej Polski, jakim była budowa Gdyni. W artykule autorzy, jako osoby bezpośrednio zaangażowane w proces przygotowań i proces kandydowania Gdyni na WHL, przedstawili działania z tym związane oraz uwarunkowania i wnioski jakie można wyciągnąć z tego przedsięwzięcia.

SŁOWA KLUCZE: modernizm, Gdynia, Lista UNESCO, Gdynia City Centre, World Heritage List

1. Wstęp

Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO (World Heritage List of UNESCO), utworzona na podstawie konwencji z 1972 r., to znany na całym świecie prestiżowy wykaz miejsc o walorach kulturalnych, naturalnych i mieszanych, które w bardzo sformalizowanej procedurze zostały uznane przez ekspertów i międzynarodowe gremium Komitetu Światowego Dziedzictwa za dziedzictwo ogólnoswiatowe¹.

Obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa jest 17 miejsc z Polski i są to zarówno dobra kulturalne, naturalne jak i mieszane. Ostatnim dobrem z Polski wpisanym samodzielnie na WHL jest Krzemionkowski region pradziejowego górnictwa krzemienia pasiastego (Krzemionki Prehistoric Striped Flint Mining Region), włączony na Listę w 2019 r.² Od tego czasu pomimo różnych dyskusji, a nawet próby związanej z wpisaniem Stoczni Gdańskiej³ na WHL, liczba tych miejsc w Polsce nie zwiększyła się.

W lipcu 2025 r. na 47. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w Paryżu zaprezentowano nową kandydaturę zgłoszoną przez Polskę, a mianowicie „Wczesnomodernistyczne Centrum Gdyni” (Early Modernist City Centre). Zgodnie z rekomendacją ICOMOS, czyli organizacji doradczej UNESCO, niektóre kwestie przedstawione we wniosku należy jeszcze wyjaśnić i uzupełnić. W związku z tym kandydatura Gdyni będzie ponownie przedstawiona Komitetowi Światowego Dziedzictwa najprawdopodobniej na kolejnej sesji w 2026 r.

Inicjatorem przygotowania wniosku o wpisanie na WHL, który po przygotowaniu uzyskał wsparcie władz centralnych i gremiów doradczych był Urząd Miasta Gdyni. Było to uwieńczenie prowadzonej przez lokalny samorząd od początku XXI w., konsekwentnej polityki badania, promocji i ochrony architektury modernistycznej miasta, szczególnie skoncentrowanej na modernistycznym Śródmieściu.

Niniejszy artykuł przedstawiający proces kandydowania Centrum Gdyni na WHL, powstał przede wszystkim na podstawie badań i doświadczeń autorów, którzy od lat jako samorządowi konserwatorzy zabytków, zajmują się ochroną i konserwacją m.in. zespołu Centrum Gdyni oraz uczestniczą w działaniach związanych z kolejnymi etapami ochrony.

2. Śródmieście Gdyni - zabytek i Pomnik Historii

Wczesnomodernistyczne Centrum Gdyni kandydujące na WHL, jest wyjątkowo młodym zabytkiem, bo ukształtowane zostało według planów urbanistycznych, z których pierwszy

¹ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji, Dz.U. 1976 nr 32 poz. 190, na podstawie której utworzono Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

² Aktualne i szczegółowe dane zawierają strony: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/pl> oraz <https://nid.pl/swiatowe-dziedzictwo/>

³ Stocznia Gdańska - miejsce narodzin „Solidarności” i symbol upadku żelaznej kurtyny w Europie / Gdańsk Shipyard – the birthplace of “Solidarity” and the symbol of the Fall of the Iron Curtain in Europe: <https://whc.unesco.org/en/decisions/7962/>

i najważniejszy powstał w 1926 r. Zaplanowany wówczas układ Centrum, z pewnymi modyfikacjami został w dużej mierze zrealizowany i do dzisiaj dobrze funkcjonuje.

Teren Centrum stosunkowo niedawno stał się obszarem ochrony konserwatorskiej. Pierwszym aktem prawnym chroniącym śródmieście jako dziedzictwo kulturowe był Plan Zagospodarowania Przestrzennego Śródmieścia Gdyni uchwalony przez Radę Miasta Gdyni w 1994 r. Dokument ten ustalał ochronę konserwatorską centrum miasta, obejmując także teren przylegających dzielnic Działki Leśne i Kamienna Góra⁴. Plan ten jednak utracił swoją ważność w 2003 r. i wówczas także przestała obowiązywać ochrona konserwatorska.

Od 2000 r. Miasto Gdynia rozpoczęło planowe działania związane z ochroną swojego dziedzictwa kulturowego. Z inicjatywy ówczesnego Wiceprezydenta Marka Stępy utworzono w Gdyni stanowisko Miejskiego Konserwatora Zabytków, który na podstawie porozumienia pomiędzy Wojewodą a Prezydentem Gdyni, przejął część kompetencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla terenu Gdyni. Miejskim Konserwatorem Zabytków został wówczas architekt Robert Hirsch.

Jednym z najważniejszych przedsięwzięć samorządu Miasta Gdyni w tamtym okresie związanych z zabytkami, było zainicjowanie współpracy z władzami wojewódzkimi, w tym z urzędem WKZ w Gdańsku, w celu wpisania obszaru śródmieścia do rejestru zabytków⁵. Po skoordynowanych przygotowaniach i ustaleniach dotyczących wyznaczenia granic obszaru rozpoczęto procedurę wpisania układu do rejestru zabytków. Całe przedsięwzięcie administracyjne, jak na tak skomplikowany i duży obszarowo zespół, zostało bardzo szybko przeprowadzone. W 2007 r. historyczny układ urbanistyczny śródmieścia Gdyni został wpisany do rejestru zabytków, a więc objęty trwałą ochroną konserwatorską, obowiązującą do dzisiaj.

Szczególna rola Gdyni w historii Polski w XX w. i jej symboliczne znaczenie w odrodzonym po zaborach państwie, zrodziło w gronie badaczy i miłośników miasta myśl, aby dążyć do uzyskania przez Gdynię statusu Pomnika Historii⁶. Władze samorządowe Gdyni zdecydowały i podjęły się wypełnienia wymaganych warunków. Jednym z najtrudniejszych do spełnienia, było sporządzenie i uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru śródmieścia wpisanego do rejestru zabytków. Dzięki konsekwencji władz miasta i zaangażowaniu odpowiednich jednostek, w tym szczególnie Biura Planowania Przestrzennego Miasta Gdyni, w kolejnych latach zabytkowy obszar został prawie w całości objęty ustaleniami mpzp. W 2012 r. opracowano dokumentację zgłoszenia zabytku do uznania za Pomnik Historii zgodnie ze wzorem wymaganym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Po zgłoszeniu odbyły się oględziny przeprowadzone przez eksperta Narodowego Instytutu Dziedzictwa pana Mariusza Czubę, zakończone oceną pozytywną.

⁴ Bańkowska, B. (2018). Pierwszy powojenny Plan Śródmieścia samorządowej Gdyni, *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 188, 134-146.

⁵ Ze strony WKZ w Gdańsku postępowanie w sprawie wpisania zabytku do rejestru prowadziła pani Jolanta Barton-Piórkowska, z-ca WKZ, która zaangażowana była we wprowadzanie ochrony także innych zabytków Gdyni, m.in. dworca kolejowego Gdynia Główna, zespołu Dowództwa Floty i Koszar Marynarki Wojennej na Oksywiu i kościoła Najświętszego Serca Pana Jezusa.

⁶ Sołtysik, M. J. (2006). Śródmieście Gdyni jako Pomnik Historii, *Rocznik Gdynski*, 18, 16-30.

W maju 2014 r. także Krajowa Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze zaopiniowała pozytywnie kandydaturę Gdyni. W lutym 2015 r. na podstawie Rozporządzenia Prezydenta RP, śródmieście Gdyni dołączyło oficjalnie do tego prestiżowego grona⁷. Obecnie (listopad 2025 r.) lista Pomników Historii obejmuje 133 zabytki, ale warto podkreślić, że w chwili uzyskania tego wyróżnienia przez Gdynię liczyła razem z gdyńskim śródmieściem tylko 60 pozycji. Granice ochrony, wyznaczone w decyzji o wpisaniu do rejestru, zostały też przyjęte jako granice Pomnika Historii. Uznanie Śródmieścia za Pomnik Historii było wielkim wydarzeniem w Gdyni. Prezydent RP Bronisław Komorowski odsłonił specjalną, pamiątkową tablicę na budynku Urzędu Miasta. Wówczas wydawało się, że to jest największe wyróżnienie jakie może uzyskać ten zabytkowy zespół urbanistyczny.

3. Droga do kandydowania na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

W 2015 r., gdy sukcesem zakończył się proces uznania układu urbanistycznego śródmieścia za Pomnik Historii, kolejne cele jakie rozważano w gronie osób zajmujących się w Gdyni ochroną dziedzictwa, związane były z wytypowaniem i przygotowaniem kolejnego zespołu zabytkowego do uznania za Pomnik Historii⁸. O kandydowaniu na WHL nikt nawet nie wspominał. Był to zapewne efekt znanych w Trójmieście, zakończonych niepowodzeniem prób wpisania na WHL różnych miejsc z terenu Gdańska⁹. Młode dziedzictwo Gdyni w kontekście niepowodzeń historycznego Gdańska, wydawało się bez szans.

Ale ta lokalna wstrzeźliwość i ocena, były obce ekspertom z zagranicy. Swoją opinię na temat tego, że Gdynia powinna ubiegać się o wpisanie na WHL wyrazili zagraniczni specjaliści zajmujący się modernizmem, którzy mieli okazję poznać dobrze miasto, przy okazji międzynarodowych konferencji naukowych z cyklu "Modernizm w Europie - modernizm w Gdyni". Szczególną rolę odegrali dr Jeremie Hoffmann - dyrektor Wydziału Ochrony Zabytków z Tel Awiw-Jafa w Izraelu oraz prof. Edward Denison z Bartlett School of Architecture w Londynie.

Już w 2013 r., w czasie międzynarodowej konferencji "Greening the White City" w Tel Awiwie, w której brała udział delegacja z Gdyni, dr Jeremie Hoffmann wyraził opinię, że Gdynia powinna ubiegać się o wpisanie na WHL¹⁰. Przedstawił też przygotowaną ad hoc na tablicie, swoją koncepcję przedstawienia powstania Gdyni, jako miasta budowanego na surowym korzeniu, analogiczną do opowieści o założeniu Tel Awiwu i szczególnej roli planisty Patricka Geddesa, który opracował pierwszy plan miasta zaprezentowany w 1925 r. Zrobiło to na nas, czyli gościach z Gdyni, duże wrażenie, ale wydawało się wówczas też mało realne. Podobieństw pomiędzy miastami jednak było wiele, bo przecież pierwszy plan urbanistyczny Gdyni powstał w 1926 r., czyli w podobnym czasie co pierwszy plan Tel-Awiwu.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2015 r. w sprawie uznania za pomnik historii "Gdynia - historyczny układ urbanistyczny śródmieścia".

⁸ W związku ze zbliżającą 100-leciem Odzyskania Niepodległości, rozważano przygotowanie zgłoszenia dotyczącego zabytkowego zespołu dawnego Dowództwa Floty i Koszar Marynarki Wojennej na Oksywiu.

⁹ Gawlicki, M. (2017). Gdańsk na liście światowego dziedzictwa UNESCO – 20 lat starań i niewykorzystanych szans. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 4, 63-72.

¹⁰ Konferencja "Greening the White City", 2-3.05.2013 r., odbywała się w ramach imprezy Discovering the White City - A Weekend of Architecture & Art, 2-4 maja 2013 r.

Nic więc dziwnego, że przy okazji 4. konferencji "Modernizm w Europie - modernizm w Gdyni", w 2014 r. w której uczestniczyli znamienici goście, prezydent Gdyni W. Szczurek i wiceprezydent M. Stępa poprosili grono ekspertów o opinię w sprawie sensowności podejmowania starań o wpisanie śródmieścia Gdyni na WHL. Prof. Jacek Purchla, ówczesny przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO, tak to wspomina w artykule opublikowanym w 2019 r., poświęconym modernizmowi na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO: "W czasie 4. Międzynarodowej Konferencji Naukowej >>Modernizm w Europie - modernizm w Gdyni. Architektura w XX w. i jej waloryzacja<< we wrześniu 2014 roku pan Prezydent - pełen entuzjazmu - zadał mi pytanie o możliwość wpisania Gdyni na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO... Przyszłą, wylałem wówczas na głowę pana Prezydenta kubek zimnej wody"¹¹. Z perspektywy lat można stwierdzić, że polscy eksperci byli dość sceptyczni, zwłaszcza w porównaniu z zagranicznymi.

Temat możliwości kandydowania Gdyni na WHL pojawił się już bardziej oficjalnie w 2018 r.¹² Podczas debaty pt. „Konserwacja Modernizmu: Praktyka utopii”¹³ w Muzeum Miasta Gdyni, Wiceminister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Magdalena Gawin stwierdziła, że warto podjąć starania aby Gdynia została wpisana na WHL. W odpowiedzi, Wiceprezydent M. Stępa wyjął, że Urząd Miasta pracuje już nad tym tematem, ale do tej pory tego nie nagłaśniał. Podziękował też Generalnej Konserwator Zabytków (GKZ) za zadeklarowane wsparcie.

Prawdopodobnie konsekwencją m.in. tego spotkania było opracowanie na polecenie pani Wiceminister odpowiedniego wniosku i zgłoszenie przez Polskę w 2019 r. na Tentative List UNESCO¹⁴ dobra określonego jako: „Modernistyczne Centrum Gdyni – przykład budowania zintegrowanej społeczności”.

Warto wspomnieć, że w trakcie prac nad kandydaturą Gdyni rozważane były różne opcje. W 2019 r. w czasie międzynarodowej konferencji "Modernism for the Future. Interpretations" w Kownie, pojawił się pomysł wspólnego kandydowania na WHL dwóch miast modernistycznych Kowna i Gdyni, co miałyby ułatwić wpis. Zwolennikiem był np. prof. Michael Turner - z Bezalel Academy of Arts and Design w Jerozolimie, który przedstawił taką koncepcję w roboczej dyskusji. Jednak Kowno było już wówczas bardzo zaawansowane w przygotowaniu wniosku, co jak wiemy zakończyło się sukcesem i wpisaniem na WHL w 2023 roku¹⁵.

¹¹ Purchla, J. (2019). Modernizm na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO, W: *Modernizm w Europie - modernizm w Gdyni. Architektura XX wieku - jej badania i popularyzacja w Gdyni i w Europie*, (Red.) M. J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia, Gdańsk, s. 25.

¹² Kandydowanie Gdyni na Listę WHL stało się wówczas nawet przedmiotem deklaracji polityków. W 2018 r. jeden z kandydatów w wyborach na Prezydenta Gdyni przedstawił to jako jedną ze swoich deklaracji wyborczych <https://gdynia.naszemiasto.pl/kandydat-na-prezydenta-gdyni-marcin-horala-chce-wpisania/ar/c1-4842242>

¹³ Debata „Konserwacja Modernizmu: Praktyka utopii” odbyła się w ramach projektu „Ćwiczenia Nowoczesności” w Muzeum Miasta Gdyni. Organizatorami wydarzenia był Instytut Pileckiego oraz Miasto Gdynia. Ze strony miasta Gdyni brali w niej udział Wiceprezydent M. Stępa i MKZ R.Hirsch.

¹⁴ Na listę każde Państwo Strona zgłasza obiekty o wyjątkowej uniwersalnej wartości oraz które zamierza zgłosić do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa.

¹⁵ *Modernist Kaunas: Architecture of Optimism, 1919-1939*, <https://whc.unesco.org/en/list/1661/>

4. Opracowanie i procedowanie wniosku dotyczącego Gdyni

Po włączeniu Gdyni na Tentative List, w zespole merytorycznym w Urzędzie Miasta Gdyni kontynuowano analizy, które dotyczyły szczególnie wyboru pewnej narracji i wykazania wartości, które najlepiej przekonają zagranicznych odbiorców oraz określenia granic obszaru, objętego wnioskiem o wpis¹⁶.

W toku prac nad dokumentacją zgłoszeniową tzw. Dossier, zdecydowano się położyć nacisk na wyjątkowe wartości uniwersalne (OUV) założenia urbanistycznego Centrum Gdyni, a więc zmodyfikowano nazwę dobra zgłoszonego na Tentative List UNESCO. Podkreślono i udokumentowano unikatowe wartości zespołu, niemającego swojego odpowiednika na świecie. W 2022 r. tytuł nominacji został zmieniony na „Gdynia. Early Modernist City Centre / Gdynia. Wczesnomodernistyczne Centrum Miasta”. Było to efektem dyskusji, analiz i świadomości, że odpowiednie przedstawienie wartości kandydującego dobra jest niezwykle ważne. Nie ma też wątpliwości, że znaczenie Gdyni jako dziedzictwa w Polsce jest zupełnie inne niż na arenie międzynarodowej, gdzie polskie zabytki nie są zbyt dobrze znane. Inne więc powinny być argumenty, mające przekonać ekspertów zagranicznych.

Zasadnicza dokumentacja zgłoszeniowa w ostatecznej wersji, została opracowana wg wytycznych UNESCO, przez zespół autorów z Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej, w tym wieloletnią badaczkę architektury Gdyni prof. dr hab. inż. arch. Marię Jolantę Sołtysik oraz Urząd Miasta Gdyni¹⁷. Jako konsultanci brali udział eksperci zagraniczni Jeremie Hoffmann, Edward Denison i Guang Yu Ren. Współpraca była w owym czasie jednak nieco skomplikowana, ze względu na ograniczenia związane z pandemią.

Główne części Dossier przedstawiają identyfikację nominowanego dobra, jego opis, uzasadnienie dla wpisania, stan konserwacji i czynniki wpływające na nominowane dobro, ochronę i zarządzanie nominowanym dobrem, monitoring, dokumentację i inne informacje. W części aneksowej zamieszczono m.in. fotografie wybranych części kandydującego dobra oraz obowiązujące dokumenty związane z ochroną. Ostateczny wniosek został podpisany przez GKZ Bożenę Żelazowską, w dniu 26 stycznia 2024 r. i następnie przekazany do siedziby UNESCO w Paryżu.

¹⁶ Prezydent powołał Zarządzeniem nr 6823/23/VIII/P z dnia 19 września 2023 r. Zespół ds. ochrony i promocji gdyńskiego modernizmu. Następnie Zarządzeniem nr 343/24/IX/0 Prezydenta Miasta Gdyni z dnia 17 września 2024 r. powołano Zespół ds. koordynacji działań Miasta Gdyni, związanych z ochroną i zarządzaniem dobrem „Gdynia. Wczesnomodernistyczne Centrum Miasta” w składzie Pierwszy Wiceprezydent Miasta Gdyni – Oktawia Gorzeńska – Przewodnicząca Zespołu, Miejski Konserwator Zabytków – Robert Hirsch – członek Zespołu, Kierownik Referatu Współpracy z Zagranicą – Joanna Leman – członek Zespołu, Kierownik Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków – Celina Łozowska – członek Zespołu.

¹⁷ Sołtysik, M. J., Hirsch, R., Stępa, M., Co-authors: Denison, E., Guang Yu Ren, Limańska-Michalska, A., Łozowska, C., Orchowska-Smolińska, A., Rybiński M. (2023). *Gdynia Early Modernist City Centre*. Nomination Dossier.

Warto podkreślić, że ostateczna zawartość merytoryczna Dossier, została w dużej mierze oparta na dotychczasowych pracach badawczych autorów, a w części związanej z ochroną i zarządzaniem przedstawiono rezultaty ostatnich 20 lat działań w Gdyni. Większość danych na temat ochrony i rewaloryzacji została zebrana i opracowana na potrzeby dokumentacji, bezpośrednio przez osoby zajmujące się tym na co dzień i mające odpowiednią wiedzę i doświadczenie.

Zgodnie z wymogami zawartymi w Wytycznych operacyjnych, opracowane zostały studia porównawcze kandydującego dobra z innymi, zbliżonymi zespołami. Wybór innych przykładów do analizy porównawczej był ściśle konsultowany ze wspomnianymi ekspertami, szczególnie z prof. E. Denisonem. Do porównań wybrano inne dobra modernistyczne, które znajdują się na WHL z następujących miast: Asmara, Ljubljana, Kowno, Tel Awiw, Ivrea, Berlin, Dessau-Weimar-Bernau (jako Bauhaus). Kolejnymi grupami wybranymi do porównań, były miasta zbudowane w późniejszej fazie modernizmu, takie jak Brasilia i Chandigarh oraz nowoczesne miasta portowe - Dalian, Le Hawr, Mumbai, Rabat, Shanghai. W ramach porównania przedstawiono także dwa przykłady założeń urbanistycznych z Polski, mianowicie Stalową Wolę i Nową Hutę w Krakowie.

Niezwykle istotne w procedurze oceniającej było, to że w Ewaluacji, czyli eksperckiej ocenie wniosku, stwierdzono, że przedstawione studia porównawcze wykazały, że takie dzieło nie jest reprezentowane na WHL¹⁸.

5. Plan Zarządzania kandydującego dobra

Obligatoryjnym dokumentem strategicznym dla dóbr nominowanych i wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest tzw. Plan Zarządzania, czyli narzędzie zarządzania, które ma zapewnić ochronę i utrzymanie wyjątkowej uniwersalnej wartości (OUV) oraz cech przesądzających o integralności i autentyczności miejsca¹⁹.

W Planie Zarządzania scharakteryzowano szczegółowo nominowane na WHL dobro, opisano m.in. system ochrony i zarządzania, zagrożenia, narzędzia monitoringu, określono obszary współpracy z interesariuszami oraz sformułowano wnioski i zalecenia dla dalszych działań. Ważną częścią PZ jest charakterystyka atrybutów i innych elementów, dla których określana jest integralność i autentyczność dobra. Wśród nich znalazły się: funkcja zabudowy, zasada rozmieszczenia funkcji w poszczególnych budynkach, funkcja poszczególnych przestrzeni publicznych, funkcja podwórek i innych tego typu wnętrz, układ urbanistyczny, krajobraz miejski,

¹⁸ <https://whc.unesco.org/document/221034>

¹⁹ Jak zauważają A. Fortuna-Marek i A. Siwek w artykule poświęconym planom działania jako elementowi systemu zarządzania miejscem światowego dziedzictwa (Fortuna-Marek, A., Siwek, A. (2015). *Plany Działania - jako element systemu zarządzania miejscem światowego dziedzictwa. Rozważania na przykładzie Krakowa i Drewnianych Kościołów Południowej Małopolski. Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, B. Szmygin (Red.), Warszawa, s. 76) "(...) plan jest dokumentem o znacznym stopniu uogólnienia. W sferze praktyki wymaga zatem dopełnienia w postaci planów działania, które są krótkoterminowymi, szczegółowymi zapisami planów realizacyjnych odnoszących się do sektorów działań zarysowanych w planie zarządzania. Dopiero plan zarządzania powiązany z systemem planów działania tworzy strukturę dokumentów stanowiących uniwersalne kompendium (...)."

układ poszczególnych ulic i placów, struktura zabudowy, podziały parcelacyjne, mała architektura przestrzeni publicznych, relacje przestrzeni zabudowanej i morza, morskie założenie spacerowo-krajobrazowe, struktura zabudowy na Molo Południowym, funkcjonalność przestrzenna Mola i Basenu Żeglarskiego, ukształtowanie zabudowy, kompozycja architektoniczna, kolorystyka elewacji, charakter detali architektonicznych, materiały elewacyjne zabudowy.

Ostateczny kształt obowiązującej wersji Planu Zarządzania dla Gdyni powstał w wyniku kilkuletnich specjalistycznych analiz. Elementem opracowania dokumentu były m.in. ogólnomiejskie konsultacje społeczne, mające na celu zebranie opinii mieszkańców do zaproponowanych zapisów. W wyniku tych konsultacji modyfikacji lub uszczegółowieniu uległy zasadniczo jedynie mniej znaczące punkty PZ, ale także zweryfikowano wyznaczone uprzednio granice strefy buforowej i wyłączono z niej częściowo obszary należące do administracji Portu Gdynia.

Niezależnie od wyników toczącej się procedury związanej z wpisem na WHL - Plan Zarządzania pod nazwą „Gdynia – Wczesnomodernistyczne Centrum Miasta. Plan zarządzania” na lata 2024-2029²⁰, został przyjęty jako obowiązujący dokument strategiczny Miasta i jest sukcesywnie realizowany. Zalecenia uznane w chwili sporządzania Planu Zarządzania za najbardziej znaczące dla atrybutów nominowanego dobra, po niespełna dwóch latach od uchwalenia Planu zostały już w dużym stopniu wdrożone.

6. Proces ewaluacji kandydującego dobra

Zgodnie z procesem ewaluacji kandydujących dóbr, po złożeniu wniosku nominacyjnego, wyznaczony został termin misji ewaluacyjnej (terenowej) eksperta ICOMOS, która odbyła się w dniach 26-28 sierpnia 2024 r. Przedstawicielem ICOMOS był prof. dr Joerg Haspel z Berlina. Misja w Gdyni została zorganizowana przez Urząd Miasta Gdyni oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie. Zebranych gości powitała Aleksandra Kosiorek Prezydent Gdyni. Zaprezentowano także kwestie ochrony konserwatorskiej, które omówił Miejski Konserwator Zabytków Robert Hirsch oraz politykę Gdyni w zakresie planowania przestrzennego, zaprezentowaną przez dyrektora Iwonę Markesić z Biura Planowania Przestrzennego Gdyni. Na spotkaniu oprócz przedstawicieli Miasta Gdyni byli obecni przedstawiciele NID, MKiDN, Polskiego Komitetu ds UNESCO, Pomorski WKZ, a także współautorzy Dossier.

Kolejnego dnia ekspert ICOMOS zapoznał się w terenie z granicami określonymi we wniosku i samą przestrzenią dobra. Przedstawiono także wybrane zabytki na terenie Centrum Gdyni oraz odbyły się spotkania z przedstawicielami lokalnej społeczności, którzy są szczególnie zaangażowani w ochronę dziedzictwa. W końcowej części misji, ekspert sformułował kilka pytań, na które w kolejnym dniu udzielono odpowiedzi. Po zakończeniu misji eksperta został sporządzony przez eksperta raport dla ICOMOS.

²⁰ Uchwała nr LX/1837/24 Rady Miasta Gdyni z dnia 24 stycznia 2024 r. w sprawie przyjęcia programu "Gdynia Wczesnomodernistyczne Centrum Miasta. Plan Zarządzania na lata 2024-2029".

Następnie w piśmie z dnia 27 września 2024 r. ICOMOS przedstawił raport częściowy będący efektem analizy wniosku nominacyjnego i oceny eksperta z misji ewaluacyjnej w Gdyni. W raporcie sformułowano stwierdzenie, że na dzień jego sporządzenia nie udowodniono w sposób wystarczający, że nominowane dobro reprezentuje OUV uzasadniające wpis na WHL. Oprócz tego postawiono szereg pytań, dotyczących m.in. zachowanych warstw chronologicznych układu urbanistycznego, typologii, zakresu stylistycznego, funkcji i chronologii budynków, ich stanu zachowania, ochrony konserwatorskiej czy planowanych inwestycji.

W odpowiedzi powstało ukończone w październiku 2024 r. opracowanie pod nazwą: Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Annex - Additional Information²¹. Z kolei 25 listopada 2024 r. w Paryżu odbył się ICOMOS World Heritage Panel, w którym udział wzięła delegacja polska, w celu udzielenia odpowiedzi na pytania ekspertów ICOMOS. W opinii z dnia 20 grudnia 2024 r. ICOMOS ponownie przedstawił szereg dodatkowych pytań, ale dzięki szczegółowym informacjom uzupełniającym udzielonym w opracowaniu z października 2024 r. oraz wyjaśnieniom na listopadowym panelu, nie kwestionował już wprost zasadności nominowania dobra na WHL.

Kwestie poruszone w opinii wymagały dodatkowych analiz i przygotowania specjalnych plansz. Powstało opracowanie ukończone w lutym 2025 r., które zatytułowano: "Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Response to the letter from ICOMOS dated 20 December 2024" i zostało przesłane do WHC w Paryżu²².

7. Rekomendacje końcowe i 47. sesja Komitetu Światowego Dziedzictwa

W raporcie ICOMOS z 2025 r. zawierającym ewaluację kandydujących dóbr w odniesieniu do Gdyni zostały sformułowana rekomendacja, potocznie określana jako REFERRAL, brzmiąca następująco: *ICOMOS recommends that the nomination of Gdynia. Early Modernist City Centre, Poland, be referred back to the State Party.* Taką rekomendację ICOMOS przyjął w drodze głosowania Komitet Światowego Dziedzictwa w czasie 47. sesji w Paryżu 12 lipca 2025 r.²³ W następującej dalej części sformułowano 4 główne i 7 dodatkowych rekomendacji. Zasadnicze 4 rekomendacje dotyczą następujących kwestii:

²¹ Hirsch, R., Łozowska, C., Skrzypkowska, L., Leman, J., Sołtysik, M. J., Cooperation: Małszycki, D., Szerle, M., Markesic, I., Trusiewicz, Z. (October 2024). *Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Annex - Additional Information, Republic of Poland - Municipality of Gdynia.*

²² Hirsch, R., Łozowska, C., Sołtysik, M. J., Skrzypkowska, L., Leman, J., Cooperation: Szerle, M., Markesic, I., Trusiewicz, Z., Korzekwa, J. (February 2025). *Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Response to the letter from ICOMOS dated 20 December 2024, Republic of Poland - Municipality of Gdynia.*

²³ Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties. ICOMOS report for the World Heritage Committee 47th ordinary session of the World Heritage Committee, Paris, France / 6-16 July 2025.

- ponowne przeanalizowanie granic kandydującego dobra i rozważenie powiększenia obszaru o trzy przylegające, małe fragmenty.
- wyjaśnienie racjonalności granic strefy buforowej i rozważenie jej powiększenia o sugerowane obszary nadmorskie i masyw Kamiennej Góry.
- wykazanie, że strefa buforowa jest odpowiednio chroniona.
- bardziej precyzyjne określenie, że kluczowe atrybuty potwierdzają/wspierają proponowane OUV.

Dodatkowych 7 rekomendacji dotyczy takich kwestii jak: wprowadzenie kluczowych wskaźników planu zarządzania, weryfikacja stanu wewnętrznych podwórz kwartałów zabudowy, utworzenie inwentaryzacji wewnątrz dostępnych dla publiczności, rozwinięcie strategii konserwacji budynków ze stromymi dachami, przedstawienie dokumentacji z procesu konsultacji i partycypacji, rozwinięcie i wprowadzenie mechanizmu HIA (Heritage Impact Assessment) w odniesieniu do wskazanych inwestycji, poinformowanie WHC na temat projektów, które mogą wpłynąć na OUV.

Ważną propozycją ze strony ICOMOS przyjętą przez KŚD, jest propozycja zmiany nazwy dobra na **Modernistyczne Centrum Gdyni** (zamiast Wczesnomodernistyczne).

Zgodnie z wcześniejszą decyzją GKZ Bożeny Żelazowskiej, zaakceptowana została powyższa rekomendacja sformułowana przez ICOMOS. Ustalono że strona Polska chce przygotować wyjaśnienia i uzupełnienia odnoszące się do opinii ICOMOSu. W związku z decyzją GKZ, przedstawiciele RP nie podejmowali w czasie sesji w Paryżu działań, aby zyskać poparcie dla wniosku dotyczącego Gdyni i w drodze głosowania doprowadzić do wpisania dobra na WHL. Byłoby to całkiem realne, biorąc pod uwagę, że wpisanych zostało wiele innych dóbr, które otrzymały rekomendacje REFERRAL, DEFERRAL a nawet NOT INSCRIBE, jak przedstawiono w zestawieniu w tabeli nr 1.

Tab. 1. PDobra kandydujące na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO z terenu Europy, zaprezentowane na 47. Sesji KŚD w lipcu 2025 r. z podaniem rekomendacji i podjętej decyzji

lp	Nazwa dobra	Kraj	Rekomendacja ICOMOS	Decyzja KŚD
1	Megaliths of Carnac and of the Shores of Morbihan	Francja	Inscription	Inscribed
2	The Palaces of King Ludwig II of Bavaria: Neuschwanstein, Linderhof, Schachen and Herrenchiemsee – From Dreams to Reality	Niemcy	Inscription	Inscribed
3	Rock Paintings of Shulgan-Tash Cave	Federacja Rosyjska	Inscription	Inscribed
4	Møns Klint (natural site)	Dania	Referral	Inscribed
5	Minoan Palatial Centres	Grecja	Referral	Inscribed
6	Art and Architecture in the Prehistory of Sardinia – The domus de janas	Włochy	Referral	Inscribed
7	Álvaro Siza’s Architecture: A Modern Contextualism Legacy	Portugalia	Deferral	Deferred
8	Gdynia. Early Modernist City Centre	Polska	Referral	Referred

Rekomendacje zawarte w Ewaluacji kandydującego dobra i przyjęte na 47. Sesji przez KŚD UNESCO, dotyczą kwestii ściśle związanych z organizacją i ochroną Centrum Gdyni. W związku z tym odpowiedzi na nie opracowuje zespół Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdyni we współpracy z Wydziałem Architektury Politechniki Gdańskiej²⁴. Po zatwierdzeniu wyjaśnień i odpowiedzi przez władze Gdyni oraz przedstawicieli MKiDN, zostaną przekazane do Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w Paryżu.

48. sesja Komitetu Światowego Dziedzictwa odbędzie się w lipcu 2026 r. w Busan w Korei Południowej i wówczas kandydatura Gdyni najprawdopodobniej ponownie trafi pod głosowanie i członkowie KŚD mogą zdecydować o wpisaniu kolejnego miejsca z Polski na tę prestiżową listę.

²⁴ Ze składu zespołu, który opracował zasadniczy dokument zgłoszeniowy, czyli Dossier ubył dr inż. arch. Marek Stępa, który przeszedł na emeryturę. Odpowiedzi i wyjaśnienia do rekomendacji zawartych w Ewaluacji opracowuje zespół Biura MKZ w składzie: Robert Hirsch, Celina Łozowska i Luiza Skrzypkowska.

8. Podsumowanie

Niezależnie od tego jak zakończy się trwająca procedura i czy Centrum Gdyni zostanie wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, to już sam udział w tej procedurze zabytku, który został wpisany do rejestru w 2007 r. i uznany za Pomnik Historii w 2015 r. jest ewenementem i wyjątkowym wyróżnieniem dla całej społeczności Gdyni.

Powody do satysfakcji może mieć grono badaczy, społeczników, konserwatorów zabytków, którzy od wielu lat działają na terenie Gdyni. Przygotowanie samej dokumentacji trwało kilka lat, a ciężar organizacyjny wziął na siebie Urząd Miasta. W Ewaluacji dotyczącej Gdyni eksperci docenili wyjątkowe wartości uniwersalne dobra w skali światowej, co jest zasługą wielu pokoleń nie tylko gdynian, budujących port i miasto. W raporcie wskazano także na właściwy stan zachowania dobra i działające odpowiednie mechanizmy ochrony i rewaloryzacji, a to jest efektem polityki ochrony zabytków inicjowanej na szczeblu samorządu lokalnego, prowadzonej konsekwentnie od ponad 20. lat, w której uczestniczą także mieszkańcy i inni interesariusze. Przypadek Gdyni pokazuje również, że w opracowanie samej dokumentacji nominacyjnej tak złożonego zespołu zabytkowego, powinni być włączeni specjaliści na co dzień zajmujący się ochroną tego dziedzictwa. Jest to szczególnie uzasadnione w przypadku większych i bardziej skomplikowanych założeń przestrzennych. Dla oceny kandydatury, ważne okazało się nie tylko samo Dossier, ale istotne były również odpowiedzi i wyjaśnienia, które mogą mieć rolę decydującą.

Być może aktualne doświadczenia, które zebrane zostały w trakcie procedury nominacyjnej związanej z Gdynią, zostaną wykorzystane przy kolejnych kandydaturach zgłoszonych przez Polskę na WHL.



Ryc. 1. Obrady 47. sesji Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w Paryżu w lipcu 2025 r., fot. Robert Hirsch



Ryc. 2. Przedstawiciele Miasta Gdyni uczestniczący w 47. sesji KŚD w Paryżu, od lewej: Joanna Leman, Robert Hirsch i Celina Łozowska, fot. Anna Marconi-Betka

Bibliografia

- Bańkowska, B. (2018). Pierwszy powojenny Plan Śródmieścia samorządowej Gdyni, *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 188, 134-146.
- Fortuna-Marek, A., Siwek, A. (2015). Plany Działania - jako element systemu zarządzania miejscem światowego dziedzictwa. Rozważania na przykładzie Krakowa i Drewnianych Kościołów Południowej Małopolski. *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, (Red.) B. Szmygin, Warszawa, 75-101.
- Gawlicki, M. (2017). Gdańsk na liście światowego dziedzictwa UNESCO – 20 lat starań i niewykorzystanych szans. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego*, 4, 63-72.
- Hirsch, R., (2021). *Ochrona i konserwacja historycznej architektury modernistycznej Gdyni*, wydanie drugie, Gdańsk: Politechnika Gdańska.
- Hirsch, R. (2019). Modernist urban Layout of Gdynia Downtown as a Monument of History, *Protection of Cultural Heritage*, 7, 53-62.
- Hirsch, R., Lewicki, J., Sołtysik, M. J. (2012). *Układ urbanistyczny śródmieścia Gdyni. Dokumentacja zgłoszenia zabytku do uznania za Pomnik Historii*, (Red.) R.Hirsch, Gdynia, 71-102.
- Hirsch, R., (2015), Gdynia City Centre as a Historical Monument, W: *20th Century Architecture until the 1960s and its Preservation*, (Red.) M. J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia City Hall, Gdynia, 237-242.
- Hirsch, R., Łozowska, C., Skrzypkowska, L., Leman, J., Sołtysik, M. J., Cooperation: Małszycki, D., Szerle, M., Markesic, I., Trusiewicz, Z. (October 2024). *Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Annex - Additional Information*, Republic of Poland - Municipality of Gdynia.
- Hirsch, R., Łozowska, C., Sołtysik, M. J., Skrzypkowska, L., Leman, J., Cooperation: Szerle, M., Markesic, I., Trusiewicz, Z., Korzekwa, J. (February 2025). *Gdynia Early Modernist City Centre. World Heritage List 2025. Response to the letter from ICOMOS dated 20 December 2024*, Republic of Poland - Municipality of Gdynia.
- Purchla, J. (2019). Modernizm na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Modernizm w Europie - modernizm w Gdyni. *Architektura XX wieku - jej badania i popularyzacja w Gdyni i w Europie*, (Red.) M. J. Sołtysik, R. Hirsch, Gdynia - Gdańsk.
- Sołtysik, M. J. (1993). Gdynia miasto dwudziestolecia międzywojennego. *Urbanistyka i Architektura*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sołtysik, M. J. (2006). Śródmieście Gdyni jako Pomnik Historii. *Rocznik Gdyński*, 18, 16-30, Gdynia: Towarzystwo Miłośników Gdyni.
- Sołtysik, M. J., Hirsch, R., Stępa, M., Co-authors: Denison, E., Guang Yu Ren, Limańska-Michalska, A., Łozowska, C., Orchowska-Smolińska, A., Rybiński, M. (2023). *Gdynia Early Modernist City Centre. Nomination Dossier*.

Szmygin, B. (2013). Światowe dziedzictwo UNESCO z perspektywy 40 lat. *Ochrona Zabytków*, 66, 1-4 (260 - 263), 169 – 180.

Szmygin, B. (2016). *Światowe Dziedzictwo Kultury UNESCO - charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa – Lublin: Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Politechnika Lubelska.

UNESCO World Heritage Committee (2025). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. WHC.25/01, World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (dostęp: 30.10.2025).

Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties. ICOMOS report for the World Heritage Committee 47th ordinary session of the World Heritage Committee, Paris, France / 6-16 July 2025.